

HACI BEKTAŞ VELİ MENAKİBNÂMELERİNDE AĞAÇ KÜLTÜ “HIRKA DAĞI ÖRNEĞİ” TREE CULT IN HACI BEKTAŞ VELİ MENAKİBNAMES: THE EXAMPLE OF HIRKA MOUNTAIN

Doç. Dr. Kürşat KOÇAK
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
kursatkocak@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-9019-1784

ÖZET

Hacı Bektaş Veli Türkistan’da dünya’ya gelmiştir ve İslam dini öğretileri çerçevesinde bir eğitim almıştır. Hacı Bektaş Veli eski Türk Alperen geleneği içerisine Anadolu’ya gazi olarak gelmiş ve buradaki inanç boşluğunu doldurmuştur. Anadolu’ya ayak basmasının üzerinden sekiz yüzden fazla yıl geçmesine rağmen etkisi günümüzde devam etmekte ve türbesi Türkiye’deki en önemli ziyaret merkezlerinden birisi konumunda bulunmaktadır. Ancak Hac Bektaş Veli’nin menkıbelere göre ilk Semâ’ya durduğu ve çile çıkardığı yer Hırka dağıdır. Hırka dağı Nevşehir’in Hacıbektaş ilçesi ile Gülşehir ilçesinde bulunan ve zamanında bol miktarda ardıç ağaç’ının yetiştiği bir dağdır. Eski Türk inancında hem dağ hem de ağaç kültü mevcuttur. Ardıç ağacı ise Eski Türk kült inancında kayın ağacından sonra ikinci kutsal ağaçtır. Hırka dağı Hacı Bektaş Veli Menakıbamelerinde, dağ, Ağaç Kültü’nün geçtiği mekândır ancak günümüzde bu durum yeterince bilinmemektedir. Hırka dağı Gülşehir halkı tarafından bilinen ve zaman zaman çıkılan bir mesire alanıdır. Ancak bu durumun kökünde yüzyıllar öncesinden gelen kült inançlar etkili olmalıdır.

ABSTRACT

Hacı Bektaş Veli was born in Turkistan (Central Asia) and had Islamic education. Hacı Bektaş Veli came to Anatolia as ghazi in terms of Turkish Alperen customs. Although it has been more than eight hundred years since he arrived in Anatolia, the impression is seen in our day. His tomb is one of the important places to visit. According to epics, the place where Hacı Bektaş Veli did the first religious rituals (sema durmak, çile çıkarmak) is Mount Hırka. According to old Turkish belief, there are both mountain and tree cults. Juniper tree is the second sacred tree after beech tree in old Turkish cult belief. Although Mount Hırka is the place mentioned in Hacı Bektaş Veli Legends, it is not known enough by people except for the people from Gülşehir. It is a resort for people in Gülşehir. Moreover cult faiths, gone on for ages, come into play.

Geliş Tarihi:

04.08.2021

Kabul Tarihi:

03.11.2021

Yayın Tarihi:

22.12.2021

Anahtar Kelimeler

Hacı Bektaş Veli
Hırka Dağı
Gülşehir
Ardıç Ağacı

Keywords

Hacı Bektaş Veli
Mount Hırka
Gülşehir
Juniper Tree

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.978909>

Koçak, K. (2021). Hacı Bektaş Veli Menakıbnâmelerinde Ağaç Kültü “Hırka Dağı Örneği”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt:11 Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı, 49-57.

GİRİŞ

Türk Kültürü dünyanın en eski kültürlerinden biridir. Öyle ki Çin kaynakları kendileri ile birlikte Türklerden bahsederler. Türkler yaşam biçimi olarak atlı bozkır kültürünü seçmişlerdir. Türkler, çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlar ve buldukları coğrafyayı hâkimiyet altına almışlardır. Bu hâkimiyetin kaynağı Türklerin üstün askerlik yeteneğine bağlanmıştır. Ancak Türklerin askerlik yeteneği dışında millet olarak iç dayanışma ve dayanıklılığını sağlayan gelenek ve inançlarının tarih incelemelerinde ihmal edildiği bir vakiadır. Türklerin gelenek ve inançlarının, onları birleştiren bir güç olarak görülmesi doğru olur. Bu gelenek, inanç ve törenlerin hemen hepsi İslâmîyet'ten önce yaşadıkları "atlı göçebe kültür" çevresinde, eski çağlarda doğmuş ve gelişmiş olup, İslâmî dönem ve günümüzde dahi devam etmektedir. Örneğin yoğ aşısı töreni İskitlerden beri yaşayan bir gelenek olmasına rağmen İslâmî döneme ait bir gelenek olarak bilinmektedir. Türk tören ve gelenekleri her devirde hayatını devam ettirmiş ve söz konusu devirlerin kendine has şartları ile uyum içerisinde olmuştur.

Türk gelenek ve törenlerinin ortaya çıkışı hakkındaki ilk bilgileri destanlardan öğrenmekteyiz. Özellikle Oğuz Destanı bu konuda önemli bir kaynaktır. Oğuz Kağan bazı Türk devlet geleneklerini ve törenlerini ilk defa belirleyip uygulayan hükümdardır. Oğuz Han "toy verme, ad verme, ülüş" gibi önemli gelenekleri ihdas edip uygulamıştır. Örneğin Oğuz Han ordusunda önemli başarı gösteren komutanlara "Karluk, Kıpçak, Halaç (Kalaç)" bizzat kendisi isim vermiştir. Eski Türklerde inanç ve kültürden ağaç ve dağ kültürünü ilk olarak Oğuz Kağan destanının da görmekteyiz. Bu inanç kozmik temellere dayanıyordu. "Gökten bir gök ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki: O ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Başında (alın da?) ateşli ve parlak bir beni vardı, demir kazık (kutup yıldızı) gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülse, Gök Tanrı gülüyor; ağlasa, Gök Tanrı ağlıyordu. Oğuz Kağan onu görünce akli gitti; sevdi aldı. Kız gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gün adını koydular; ikincisine Ay adını koydular; üçüncüsüne Yıldız adını koydular. Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, bir göl ortasında, bir ağaç gördü. Bu ağacın kovuğunda bir kız vardı, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Gözü gökten daha gök idi: saçı ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi ki Oğuz Kağan onu aldı. Kız gebe kaldı. Üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gök adını koydular; ikincisine Dağ adını koydular; üçüncüsüne Dengiz adını koydular." (OğuzKağanDestanı, 1970, s. 3,4). Burada Türk kozmik anlayışı ve bu anlayışa bağlı Türklerde türeyişin bir ağaç kavuğundan çıkan kızla evlilik sonucu olduğunu görmekteyiz.

Dağ kültü çok eski çağlardan beri muhtelif uluslarda bulunduğu malum olan cihanşümul bir kültür. Eski Yahudiler Sina Dağını, Araplar Arafat Dağını, Yunanlılar Olimpos'u Hintler Himalaya'yı Moğollar Burhan- Kaldun'ı takdis etmişlerdir. Türk ulusunun yurt tuttuğu muhtelif ülkelerde dağ, ağaç kültürüne ya da bu kültürün izine her yerde rastlanmaktadır. Orta ve merkezî Asya dağlarının çoğu Türkçe veya Moğolca mukaddes, mübarek, büyük ata ve büyük hakan anlamlarına gelen Han Teñri, Bayan Ula, Buztağ Ata Bayın Ula, Othon Tenere, Iduk Art, Kayra Kaan, Erdene Ula, Kuttağ, Nurata gibi adlar taşımışlardır (İnan, 1998, s. 253). Şamanist Türklerin takdis ettikleri ağaçlardan en şöhretlisi, kayın ağacıdır. Her şamanlık ayini yapılırken kayın ağacı bulunur. Şamanistlerin inançlarına göre kayın ağacı, "atamız Ülgen'den anamız Umay ile gökten indirilmiştir". Şamanist ilahilerde kayın ağacı "Bay Kayın" diye anılır ve şöyle tasvir edilir:

*"Altın yapraklı bay kayın,
Sekiz gölgeli mukaddes kayın,
Dokuz köklü, altın yapraklı mübarek kayın
Ey mübarek kayın, sana kara yanaklı
Ak kuzu kurban ediyorum."* (İnan, 1998, s. 254, 255).

Başkurlarda ağaç kültü de derin iz bırakmıştır. Son yıllara kadar Başkurlar kayın ve ardıç (artış) ağaçlarına karşı saygı gösterirlerdi. Ulu Katay urugu Başkurlarının Sıgay köyü halkının mübarek saydıkları "Bay Kayın" yahut "Bay savul" dedikleri bir kayın ağacı vardı. Nezir (adak) kurbanları bu ağacın yanında kesilir, yağmur duaları burada kılınırdı (İnan, 1998, s. 257). Kazak kırgızlarda da

dağ ve ağaç kültürüne rastlanmaktadır. Bağanalı-Nayman boyunun işgal ettiği Ulu-Tav ve Kiçi-Tav silsilerinde kutlu sayılan tepeler vardır. Bilhassa Ulu-Tav'daki Ediğe Tepesinin mübarek sayıldığı ve burada kurbanlar kesildiği" söylenir (İnan, 1998, s. 258). "Tuva'da Mejej'in Alaak denen yerinde Kızıl-Arığ adlı ormanlık var. O ormanın kuzey yanında subaşında bulunan çıkıntıda Kam-ağaç adında meşhur melez ağacı var. Dalları yuva gibi birbirine yapışmış, kökünün kalınlığı iki kucaktan fazla ve baş tarafı kurumuş ağaçmış ve etrafı akçamlar ile çevriliymiş. Kam ağaca Melegey halkı, çoluk çocuğunu, buluş çağına geldiğinde, ağaca getirerek kutsatmış, Kam ağaca halkın çok eskiden beri bağladıkları ipek kumaşları, bezleri, çaputları sallanır durur. O melez ağacının kızıl kabuğundan halk bir parça kopararak alır. Çocuklar hastalandığında, bu kabuk kaynatılarak içirilir. Ağacın yanından akan sudan insanlar içerler. Aksayan hayvanlar(evcil) Kam-Ağacın kara suyunun yanına bağlandığında iyileşirler. Kam ağacı her yıl köyün halkı kutsar, kam kamlatır. Orada at yarışı yapılır, yağlı güreş tutulur, bayram yapılır. Orada duran tapınağı ve Kam-Ağacı devrimci gençler yıkıp yok etmişler. Ondan sonra oranın suları kuruyup, yemişleri yetişmez olmuş. Kam-Ağaç kara suyunun çok olan balığı kaybolmuş derler. Tapınağı yıkıp, Kam ağacı kesen gençler kötü sonla karşılaşmış derler" (Bapaeva, 2013, s. 60, 61). Ağaçlara kutsiyet atfedip on saygı gösterme bütün Türk toplulukların yaşadığı coğrafyada görülmektedir.

Dağ ve ağaç kültürünün izleri Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde de tespit edilmiştir. Kızılcahamam'ın içinde bir tepedeki ağaç da bu türdendir. Bu tepeye çıkanlar o ağaca nezir (adak) olarak paçavra ya da ip bağlarlar. Adana civarında da Dörtüol-Çay arasında bulunan bir ağaç tespit edilmiştir. Halk bu ağaca "Cennet Ana" adını vermiştir. Bu ağaç hasta hasta çocukları tedavi eden kutlu ağaçtır (İnan, 1998, s. 258).

Eski Türklerde "ağaç dikme, sevaptır." Bu Türklerin, İslâmîyet'ten önce de yaygın bir gelenekleri idi. Elbette ki bunun sembolik, din, inanış ve en eski Türk mitolijisinden gelen, neden ve sebepleri vardı. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili söylentilerde de bunun izi vardır. "Geyikli Baba, Orhan Gazi'nin bahçesinde kavak dikiyor" ve yeşeriyor (Ögel, 2002, s. 469). **Ardıç ağacı:** ardıç sözü ve ağacı eski Uygur yazılarından, güçlü ve öz Türk kesimlerinden derlemeler yapan Kaşgarlı Mahmud'a ve oradan da Anadolu'ya kadar gelir. Kuzey Türkleri ise ardıca "arça" derler. Arça adını taşıyan pek çok yer vardır. Çağatay Türk kültür çevresi ile Doğu Türkistan'da ise arça sözü daha çok çam fistiği manasında söylenmiştir. Artuç, yani ardıç, eski Uygur yazılarında, "artuç uruğu" yani ardıç tohumu, ilaç olarak kullanıyordu (Ögel, 2002, s. 472).

1. Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya Gelişi

Türkler uzun yüzyıllar boyu destanlara konu olmuş göç hareketlerinde bulunmuşlardır. Asya ortasının en doğusu bugünkü Moğolistan sınırlarından Avrupa'nın doğusundaki Macaristan ovalarına kadar yayılmışlardır. Türkler İran devletinin gücünü kaybetmesi ile bu seddi geçip en son olarak Anadolu'ya yönelmişlerdir. Anadolu'ya 1071 yılından itibaren Türk tarihinin en kalabalık kitleleri girmeye başlamıştır. 1200'lerin başında Orta Asya'da Moğol istilası Anadolu'ya yeni bir akım göç dalgasına sebep olmuştur.

Orta Asya'dan yeni gelenlerin etkisi toplumsal sarsıntıları da beraberinde getirmiştir. Yesevîlik Anadolu'ya 13. yüzyıl başlarında Karahıtaylar'la Harzemşahlar arasındaki mücadeleler ve takip eden süreçte, hemen peşinden de Moğol istilasının sebebiyet verdiği göçlerle girdi. Göçmen Yesevî şeyh ve dervişleri, bu yeni vatanlarında zâviyelerini kurarak tarikatlarını yaymaya çalıştılar. Eski kam ozanlarına benzerlik gösteren bu insanlar Yesevîlik ile ilgili bütün sözlü gelenekleri, bugünkü Kırşehir, Yozgat, Sivas, Amasya ve Tokat mıntıklarında yaydılar. İşte Bektaşîlik özellikle Kırşehir ve çevresinde faaliyet gösteren ve bir Yesevî şeyhi olan Hacı Bektaş Veli tarafından temsil edilen bu gelenekten doğdu (Ocak, Türk Süfiliğine Bakışlar, 2012 , s. 60).

Fuat Köprülü'ye göre Evliya Çelebi'nin ifadelerinden pek açık surette anlaşıldığı gibi, Batı Türkleri arasına eskiden beri Yesevî tarikatına mensup birtakım dervişler gelmesi, herhalde 10. asırdan önce tespit edilmiş olmak üzere Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli hakkında bir Bektaşî menkıbesi

teşekkülüne sebebiyet vermiştir. Hacı Bektaş'ın Ahmed Yesevî müridi olduğu hakkında rivayetlere ancak 10. ve daha sonraki asırlarda yazılmış Kühnü'l Ahbâr ve Evliyâ Çelebî Seyahatnâmesi gibi-kitaplarda tesadüf olunuyor ki bu durum da, Hacı Bektaş Veli'nin mahiyeti hakkında Âşıkpażâde'nin verdiği bilginin doğruluğunu ispat etmektedir. Osmanlı tarihçilerinin en eskilerinden olan Âşıkpażâde'nin verdiği bilgiye göre, Hacı Bektaş Veli, Türkistan Horasan'dan Menteş isimli kardeşi ile beraber Sivas'a oradan da Kayseri'ye gelmiştir. Kardeşi Menteş Kayseri'den Sivas'a gittiği zaman orada şehit oldu. Hacı Bektaş Veli, Kayseri'den Sulukaracaöyük'e gelmiş ve orada vefat etmiştir. Âşıkpażâde Tarihine haşiyeler yazan Ali Bey, Hacı Bektaş'ın H.680 (1281-82)'de Diyarı Rum'a geldiği, 92 yıl yaşadığı, H. 738(M. 1337-38)'de öldüğü, Hâtun-ana'nın ulemâdan Hoca İdris'in nikâhlısı olduğu, Hacı Bektaş Veli'nin hayatında Sultan Orhan tarafından yaptırılan dergâh meşihatını Hoca İdris çocuklarına verdiği, babasının Seyyid Muhammed İbrâhim-i sâni, vâlidesinin adı Hatme Hatun ismini taşıdığı, kendisinin H.646 (M.1248-49)'da Nişabur'da doğduğu gibi tamamıyla Bektaşî an'anelerini dayanır demiştir. (Köprülü, 1991, s. 48, 49; Aşıkpaşaoğlu, 1970, s. 221, 222). Hacı Bektaş Veli hakkında doğum vb. tarihler kesin olmamakla birlikte bu bilgilere sahibiz.

2.1.Bozkırım Kutsal Ağacı Ardıç

Dünyada insanoğlunun barınma ısınma ve çeşitli araç gereç yapımında en çok kullandığı ve de ilk tanıdığı madde ağaç olmuştur. Yaşamın vazgeçilmez unsuru ağaç elbette dinler açısından da önemli olmuş ve de ona kutsiyetler atfetmişlerdir. Çiçeği, meyvesi ve diğer estetik özellikleriyle tarih boyunca insanların dikkatini çeken ağacın beşikten mezara kadar hayatın her safhasında kullanılması, ona karşı özel bir ilgi uyandırmıştır. İklimlere göre türlerinin farklı oluşu, her mevsim görünümünün değişmesi, özellikle kışın yapraklarını döküp baharda tekrar canlanması sebebiyle, ölümden sonra yeniden hayata dönüşün sembolü gibi görülmüştür. Bunun yanında, ağacın hayatîyetin ötesinde bir ruha sahip olduğuna, dolayısıyla bünyesinde bir güç ve kudretin bulunduğu inanılmış, buna bağlı olarak da ona aşırı saygı gösterilerek kutsiyet izafe edilmiştir. Bu yüzden bütün dinlerde, farklı şekillerde de olsa ağaca önem verilmiştir. Ağacı kutsallaştırma inancı eski kavim ve dinlerin hemen hepsinde rastlanan bir husustur ve günümüzde de görülmesine rağmen iptidai devirlere ait bir inanç şeklidir. Bazı eski dinlerde, özellikle bahar mevsiminde ağacın yeniden canlanması olayının ölüme karşı koyma şeklinde yorumlanması da aynı inanca yol açmıştır. Ağacın belli aralıklarla kendini yenilemesi, onun ülûhiyetin mekânı olduğu fikrini doğurmuş, böylece ağaçlarda ilahların ve ruhların bulunduğu kabul edilmiştir (Tanyu, 1988, s. 456). Kur'an'da ağacın ilahi bir lütuf ve kudretin eseri olarak yaratıldığı belirtilerek birçok canlının ağaç olmaksızın yaşamayacağı gerçeğine dikkat çekilmiştir (Selçuk, 2019, s. 121). Türk inanışlarında ve Kam ritüellerinde de ağaç önemli bir yer edinmiştir. Bazı ağaçlar ise kutsal sayılmıştır. Bu ağaçlardan ilki kayın ağacıdır.

Türklerin saygı gösterdikleri ağaçlar arasında, kayın ağacından başka ağaçlarda vardır. Bunların biri ardıç (artış) ağacıdır (İnan, 1998, s. 258). "Hayat ağacı" ve "Kozmik ağaç" ile ilgili İslam öncesi Türk halklarının mitolojisinde yer bulan birçok inanış, Müslümanlaşmış Türklerin geleneğinde de canlı kalarak, belirli bir ağaç kültürünün ilk izlerini oluşturur. Tek başına duran "Ulu ağaç" sahibine güç ve refah getiren kutsal bir varlık olarak görülür. Bunu, Dede Korkut kitabının her bölümünün sonunda tekrarlanan hayır duasından anlıyoruz: "*Senin ulu ve gölgesi ağacın hiçbir zaman kesilmesin!*". Tek başına duran ağaç ayrıca iyi ve kötü cinlerin toplanma yeri olma özelliğine sahiptir. Azerbaycan'da Heterodoks bir Türk boyu olan Karakoyunlularda ağaç ve orman kültürünün kökeni bir etiyolojik efsanede ifadesini bulur. Onlara göre, kutsal ormanları, kutsanmış biri tarafından yarısına kadar yanmış olan ve toprağa dikilen bir çubuktan oluşmuştur. Birçok halk inanışında, "*toprağa dikilen kurumuş bir mucize sonucunda tekrar yeşermesi*" konusu ele alınır. Bu efsane, Anadolu Türklerinde 15. yüzyıldan sonra muhtemelen Hacı Bektaş Veli'nin Velâyetnamesinin yazımından sonra, Alevî ve Bektaşî geleneğine geçmiştir (Boratav, 2012, s. 30). Bu Ardıç, önemli bir şaman ağacıdır. Tanrıların ve perilerin ağacı olmasından dolayı kutsaldır. Ardıç dumanının'ın uyuşturucu, ağulu bir etkisi vardır (Mélîkoff, 2009, s. 134). Ziya Gökalp'ın belirttiğine göre kutsal aile ateşi denilen bir gelenek mevcuttu ve Doğu Türkleri bu ateşin sönmemesine dikkat ederlerdi. "*Evin hanımı, her akşam ateşi kül ile örterdi. Sabahleyin Türklerce kutsal kabul edilen bir ardıç dalıyla bu ateşi yeniden canlandırır. Bu ardıç dalını alevlendirdikten sonra, eline alır, oda oda dolaşarak evi*

temizlerdi.” (Gökalp, 1995, s. 253). Hatta ocak kültürü o kadar önemlidir ki büyük İstiklâl Marşı şairimiz Mehmet Akif Ersoy’da İstiklâl Marşımızda buna bir gönderme yapmıştır.

2.2. Hırka Dağı

Kapadokya’nın önemli merkezlerinden olan Hacıbektaş doğuda Avanos, batıda Mucur, güneyde Gülşehir, kuzeyde Kozaklı ilçeleriyle çevrilidir. Hacıbektaş ilçesi adını bağrında yatırdığı Hacı Bektaş Veli’den almaktadır. Adını ilçeye veren Horasan erenlerinden Hünkâr Hacı Bektaş Veli XIII. yüzyıldan Anadolu’ya gelmiş ve o günkü adı Sulucakaraöyük bugünkü adı Hacıbektaş’a yerleşmiştir. Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında çok önemli rol üstlenen Hacı Bektaş Veli hayatının kalan kısmını burada geçirmiş, öldükten sonra buraya defnedilmiştir (Yavuzer, 2015, s. 125). Hırka dağı ise Hacıbektaş ilçesinin komşusu Gülşehir ilçesindedir. Hırka Dağı 38.830555 enlem ve 34.617779 boylamda yer almaktadır. Gülşehir ilçesine bağlıdır. Rakımı (deniz seviyesinden yüksekliği) 1636 metredir. Hacıbektaş ilçesinin güneyinde ve yaklaşık 15 km mesafededir. Hırka Dağı ile en önemli rivayetler Hacı Bektaş Veli ile ilgilidir ve ona dair kutsiyetler atfedilmektedir. Bu dağın Hırka Dağı ismini almasında Hacı Bektaş Veli’nin başat rolü vardır. Türk tasavvuf geleneğinde “*Hırka*” temsil ettiği derin manevi değerler açısından öneme haizdir. Sözlükte “delmek, yırtmak” anlamına gelen **hark** kökünden türeyen hırka kelimesi “kumaş parçası, yamalık; yamalı ve eski elbise” demektir. Yamamak anlamındaki **rak’a** kökünden türetilen **murakka**’ da hırka anlamında kullanılır. İlk dönemlerde zahid ve sufilerin, tarikatların teşekkülünden sonra da tarikat mensuplarının zühd ve takva sembolü olarak giydikleri hırkanın şekli zamana, mekâna ve tarikatlara göre değişmiş ve pek çok çeşidi ortaya çıkmıştır (Uludağ, 1988, s. 373).¹

Muhtemelen tasavvuf hayatının bu önemli simgelerinde hırkayı giyen Hünkâr Hacı Bektaş Veli, bir gün Hırka Dağına yöneldi. O dağın tepesinde bir ardıç ağacı vardı, Hünkâr, “*ardıç*” dedi, “*biran dudaklarınla sakla beni, bende kıyamet günü seni saklayayım.*” Ardıç, budağıyla, pürüyle kıbleye karşı eğilip bir çadıra döndü, Hünkâr, içine girip ibadete koyuldu. Orada bir çile çıkardı. Şimdi o ağaca, Devcik Ardıç derler (Vilâyet-Nâme, 1995, s. 25). Bu menkıbenin detayında ise bu defa olay Sulucakaraöyük’e Hacı Bektaş Veli bir gün, Abdallarıyla birlikte Hırka Dağına çıkar. Emri üzerine çalı çırpı toplanıp büyük bir ateş yakılır. Hacı Bektaş Veli ayağa kalkıp semâ başlar; müritler kendini takip ederler. Tam kırk kere, semâ yani dua ve ilahiyle raks ederek ateşin etrafında dönerler. Sonra Hacı Bektaş sırtından çıkartıp hırkasını ateşe atar. Yanan hırkanın küllerini tepeye savurur. küllerin düştüğü yerden meşeler çıkar. Bu yüzden bu tepeye Hırka Dağı denilmiştir (Ocak, Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri, 2020, s. 242).

Yöresel rivayetlere göre: Dervişlerin sembolü olan bu hırkanın ateşe atılması ve külleri yöresel inanışlara kaynaklık etmiştir. Hacı Bektaş Veli Hırka Dağına gelişi ile ilgili rivayetler’e göre: Hacı Bektaş Veli Hırka Dağı’nda yakılan ateş etrafında dini ritüelini gerçekleştirdikten sonra hırkasını çıkartıp yanmakta olan ateşin üzerine atmıştır. Daha sonra külleri Hırka Dağın eteklerine saçmıştır ve burada ardıç ağacı ormanı meydana gelmiştir (Tayfur ÜRGENÇ, Nevşehir, Gülşehir 1981 doğumlu, Tarih Öğretmeni.). İkinci bir rivayete göre; Hacı Bektaş Veli Hırka Dağına gelince dağın bir yüzündeki sakinler Hünkârı tanımamış diğer yüzündeki sakinler tanımış ilgi ve alaka göstermiştir.

¹ Tasavvuf kaynaklarında Hz. Peygamber’in Ehl-i beyt’ini abası altına alması, şair Ka'b b. Zühayr’e hırkasını vermesi, Kur'an'da Yusuf suresinde Hz. Yusuf’un gömleğinden bahsedilmesi, hırka giymenin tasavvuf adabı içinde yer almasına delil olarak zikredilir. Resul-i Ekrem’in, hırkasının Veysel Karani’ye verilmesini vasiyet ettiği yaygın bir inançtır. Hırka genellikle “irade hırkası” ve “teberrük hırkası” olmak üzere ikiye ayrılır. İrade hırkası mürit olanlara giydirilen hırkadır. Müridin şeyhin elinden hırka giymesi, şeyhin kendisini dilediği gibi eğitime ve yetiştirme hakkına sahip olduğu, bu eğitimden beklenen faydanın elde edilmesi için müridin kayıtsız şartsız şeyhine bağlı kalmaya söz verdiği, yüklediği görevleri yerine getirmeyi kabul ve ona biat ettiği anlamına gelir. Şeyhin müride hırka giydirmesi (ilbas-ı hırka(icazetname izin verme hırkası)) sırasında genellikle tekkede bir tören yapılması adettir. Fakat uzak yerlerde bulunan müritlere hırka şeyhin halifeleri tarafından da giydirilebilir. Tasavvufa ilgi duyan ancak henüz bir tarikata intisap etmemiş kimselere giydirilen hırkaya “teberrük hırkası” denir. “Muhib kisvesi, muhib hırkası” gibi adlar da verilen bu hırkayı giyenlerin sufilerden feyiz alacağı, onların edebini takınacağı sonuçta da müritlik hırkasını giyecek bir seviyeye yükseleceği beklenir. Sufiler ve tarikat ehli, özellikle sema ve zikir meclislerinde “sema hırkası” denilen özel kıyafet giyerler. Sema meclisinde vecde gelen bir derviş bazan üzerindeki hırkayı çıkarıp atar hatta bazen parçalayıp fırlatır. Bu davranışa “tarh-ı hırka, remy-i hırka, temizik-i hırka” gibi isimler verilir. Vecd esnasında çıkarılıp parçalanan ve atılan hırkanın bir tür kutsiyeti olduğuna inanıldığı için bunun kime verileceği konusunda birtakım kurallar konulmuştur (Uludağ, 1988, s. 373).

Rivayet odur ki Hünkârı tanımayan dağın yüzündeki bölge kurak ve bozkır kalırken diğer tarafın ormanlık ve yeşil olduğu rivayet edilmektedir (Salim KÜRKCÜ, Nevşehir, Gazeteci).

Ağaç kültürünü yansıtan menkıbelerden biri bu durumu daha detaylı tasvir etmektedir. Menâkıb-ı Hacı Bektaş Veli’de ötekiler Vilayetnâme-i Sultan Şucâuddî’de bulunmaktadır. Birinci menkıbeye göre, Hacı Bektaş Veli Sulucakaraöyük’e geldiğinde halk önceleri onun gerçek bir Veli olduğunu anlamamıştır. Bu yüzden köyü terk etmesine ses çıkarmazlar. Gerçeği anladıkları zaman ise, hep birden peşine düşüp geri getirmek isterler, Hacı Bektaş Veli gelenlerin elinden kurtulmak için yakındaki Hırka Dağı denilen yüksek bir tepenin üstünde bulunan bir ardıç ağacının yanına ulaşır. Ardıçtan kendisini saklamasını ister. Ağaç derhal dal ve yapraklarıyla bir çadır biçimini alır ve Hacı Bektaş Veli’yi içinde saklar. Gelenler kimseyi bulamaz. Böylece halkın elinden kurtulan Hacı Bektaş orada kırk gün çile çıkarır, ibadet ve riyazât yapar. Devecik ağaç denilen bu ardıç, günümüze değin ziyaret edilmektedir (Ocak, Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri, 2020, s. 128). Vilayetnâme-i Sultan Şucâuddî’de ise, bu şeyhin gittiği her yerde daima ulu çam ağacı dibinde oturup kalktığı, ibadet ettiği nakledilir. Bu zatın sık sık dibinde ibadet ettiği bu çamlardan ikisinin adı Kırklar çam ve Bölük çam olarak eserde zikredilmektedir (Ocak, Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri, 2020, s. 128).

Hacı Bektaş Veli, hemen hep ardıç ağaçlarının dibinde oturmuş olarak bulunur. Abdallar, pîrleri ile birlikte Hırka Dağı’na çıkararak orada ateş yakar, kendini-aşma (transe) durumuna girer, ateşin çevresinde döner, yani semâ (kendinden geçilen dönüşler) yaparlardı (Mélíkoff, 2009, s. 134).

Sultan Alâeddin Keyhüsrev,(Alâeddin Keykubad olmalı) Bursayı almak istedi. Fakat Tatarlar yaptıkları anlaşmayı bozunca geri dönmek zorunda kaldı. Vilâyet-Nâme’de olay şu şekilde aktarılmaktadır:

“Padişah bu haberi duyunca dönmek istedi, Hanları, beyleri, huzuruna topladı, hepinizde bilirsiniz ki dedi, buraya gelmeden maksadım, Bursayı fettetmekti amma dönmezsem Tatar, ülkeyi yakar, yıkar. Burası kâfir ağızdır, bu sancağı, yiğit, kuvvetli bir ere vermen gerek ki kâfir, ondan ürküp yaramaz iş yapmasın. Beyler şimdi Oğuz’un Kayı boyundan üç kardeş var. Büyüğü Aydoğmuş, Ortancası Erdoğdu, küçüğü de Gündüz Alp. Bunlar pek yiğit erler. Burayı, bunlara vermek gerek dediler. Alâeddin, Aydoğmuş Alp’i, sancak bey yaptı, kendisi Konya’ya döndü isyan eden Tatarları birer- birer tutup öldürttü, artta kalanları da kendisine muti oldular, Aydoğmuş Alp öldü. Kardeşi Erdoğdu Sancak beyliğini istemek için yola çıktı. Gelirken Hünkâr’ın vasfını işitti. Gönlü, erenlerin sevgisiyle doldu, Alâeddin’e varmadan Hünkâr’a gidip safa-nazlarını, hayır duasını almak, ondan sonra zâhir padişahına başvurmak fikrine düştü. Doğruca Sulucakaraöyük’e geldi. O Gün Hünkâr, Hırka dağındaki Ardıç ağacının dibindeydi. Erdoğdu bunu haber alıp doğruca sürdü oraya geldi, Hünkâr’ı buldu el kavuşturup karşısında durdu. Hünkâr, dile gel, söyle dedi. Erdoğdu Alperenler Şahı dedi, hâlim şu, senden hayır-dua almaya geldim. İleri vardı, elini öptü, ayağına düştü. Hünkâr, safa geldin, kadem getirdin ey büyük Erdoğdu Alp’im, yedi yıldır, saltanat, Selcük boyundan alındı. Rûm Erenlerinin her biri, bu seccadeye birisini lâıyk gördüler. Ben, senin ve evlâdının ruhlarını vilâyet kabzasında saklayıp durmayım, yürü, zâhir padişahına var, gönlündekini söyle, gönlünde biz otururuz, dilinden biz söyleriz. Seni ona şirin gösteririz, kardeşinin sancağını alırsın, atın yürük, kılıcın keskin olsun, önünden, sonun güür olsun dedi. Erdoğduya kılıç kuşattı, arkasını sıvazladı, safa-nazar etti, hayır-duada bulundu, kimse, senin ve soyunun arkasını yere getirmesini buyurdu.” (Vilâyet-Nâme, 1995, s. 72).

Bu tarihi temelli olduğunu düşündüğümüz rivayette Hacı Bektaş Veli devrin önde gelen devlet adamları ve beyleri Hırka dağında kabul etmektedir. Bu davranış Eski Türklerde Ulu dağlarda ant töreni veya Tengri’ye kurban verme törenini hatırlatmaktadır. Ağaç kültürü çağımızda Altaylar’da da aynen devam etmektedir. Çermisler, Buryatlar, Yakutlar, Başkurtlar, Kazaklar ve Kırgızlar, arazide

tek duran ulu ve yaşlı çam, kayın, ardıç, servi ve çınar ağaçlarına adaklar adamakta kurbanlar kesmekte, birtakım dualarla onlardan dilekte bulunmaktadırlar (Ocak, Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri, 2020, s. 132).

SONUÇ

Eski Türk inançları içinde dağ ve ağaç kültü çok önemli bir yer kaplamakta ve bu kült inancı hemen hemen bütün Türk coğrafyasında görülmektedir. Türk düşüncesinin tek ve eşsiz Gök tanrısı'nın, sahip olduğu özellikleriyle özünü sembolize eden kutsal ağaç vasıtasıyla kendisiyle irtibat kuran kullarına yine kutsal ağaç vasıtasıyla yardım ettiğine inanılmaktadır. Bu sayede Türkler gittikleri coğrafyayı sahiplenmiş ona kutsiyet ve ruh vererek kendileri ile vatan toprakları arasında aidiyet duygusunu geliştirmişlerdir. Nevşehir ili Gülşehir ilçesi ve Hacıbektaş ilçesi arasında bulunan Hırka Dağının hem ağaç hem dağ kültürüne sahiplik yaptığını Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen Vilayetnâme'de öğrenmekteyiz. Ayrıca Hacı Bektaş Veli burada ilk defa Semâ yapmış ve burada Çile çıkarmıştır. Hacı Bektaş Veli devrin önde gelen devlet adamları ile de zaman zaman burada bir araya gelmiştir. Bu sebeptendir ki Hırka Dağı manevi bir önem öneme sahiptir ve Türk kültürüne göre ulu dağdır. Hırka Dağ'ında ardıç ağacı yetişmektedir. Yeri henüz tespit edilemese de burada menkıbeye konu olan bir ardıç ağacının olduğu düşünülmektedir. Gerçeğe çok yakın bir bilgiye göre bu ağaç halen yaşamaktadır ancak yeri saklı tutulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aşıkpaşaoğlu, T. (1970). *Hazırlayan: H. Nihal ATISIZ*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi,.
- Bapaeva, J. M. (2013). *Tuva Şamanizmi*. Konya: Kömen Yayınları.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi, (Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi)*. Ankara : Bilge Su Yayıncılık.
- Gökalp, Z. (1995). *Türk Medeniyet Tarihi*. İstanbul: Toker Yayınları.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler, Cilt II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köprülü, F. (1991). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Melikoff, I. (2009). *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe. (Terc. Turan ALPTEKİN)*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2012). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul : İletişim Yayınları .
- Ocak, A. Y. (2020). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- OğuzKağanDestanı. (1970). *W. BANG ve G. R. RAHMETİ*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ögel, B. (2002). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Selçuk, H. (2019). *Türk Kültür Tarihine Dair Notlar (Selenge'den Tuna'ya)*. İstanbul : Kitaparası Yayınları.
- Tanyu, H. (1988). *“Ağaç” Maddesi*. İstanbul: TDV, İslam Ansiklopedisi, 1. Cilt, (sayfa 456-457).
- Uludağ, S. (1988). *“Hırka” Maddesi*, . İstanbul: TDV, İslam Ansiklopedisi, 17. Cilt, (sayfa 373-374).
- Vilâyet-Nâme. (1995). *(Hazırlıyan, Abdülbâki GÖLPINARLI)*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Yavuzer, H. (2015). *Alevi-Bektaşilikte Ölüm Ritüeli*. Kayseri: Şiir Vakti Yayınları, .

Kaynak Kişiler

- Salim Kürkcü; Nevşehir, Gazeteci.
- Tayfur Ürgenç; Nevşehir, Gülşehir 1981 doğumlu, Tarih Öğretmeni.

EXTENDED SUMMARY

Hacı Bektaş Veli was born in Turkistan (Central Asia) and had Islamic education. Hacı Bektaş Veli came to Anatolia as ghazi in terms of Turkish Alperen customs. Although it has been more than eight hundred years since he arrived in Anatolia , the impression is seen in our day. His tomb is one of the important places to visit. According to epics, the place where Hacı Bektaş Veli did the first religious rituals (sema durmak, çile çıkarmak) is Mount Hırka. According to old Turkish belief, there are both mountain and tree cults. Juniper tree is the second sacred tree after beech tree in old Turkish cult belief. Although Mount Hırka is the place mentioned in Hacı Bektaş Veli Legends, it is not known enough by people except for the people from Gülşehir. It is a resort for people in Gülşehir. Moreover cult faiths, gone on for ages, come into play. This belief system existed in Anatolia , was very effective until nineteenth century and it comes into play today. Turks adopted and blessed the places they conquered. They made a sense of belonging to the place by ensouling in accordance with their place- water faith. We learn Mount Hırka, between Gülşehir and Hacı Bektaş in Nevşehir, had both mount and tree cults from the Vilayetname attributed to Hacı Bektaş Veli. Also, Hacı Bektaş Veli whirled for the first time and made çile. Here is an important and almighty place where he entertained the governors. The name of Hacı Bektaş town comes from Hacı Bektaş. Hacı Bektaş Veli , one of the most important figures for Turks and Islam in Anatolia, lived here for a long time and then was buried here. Mount Hırka is around the neighborhood of Hacı Bektaş and it is in Gülşehir. Its altitude is 1636 metres and it is in the South and 15 km away from Hacı Bektaş. One of the most important rumors about Mount Hırka is about Hacı Bektaş Veli and his holinesses. Vilayetname is the main source of these rumors and Hacı Bektaş Veli's life. He went to Mount Hırka and there was a juniper tree over there. He said 'the Juniper hide me, if so I will hide you on the day of judgment. The juniper turned into a tent towards the qiblah and he went into it and then prayed. Now, that tree is called as Devcik Juniper. According to Melikoff, Hacı Bektaş generally used to sit next to the juniper trees. Abdals and Hacı Bektaş used to go to Mount Hırka and make a fire, go into trance, in other words they make 'sema'. He came from Horasan in thirteenth century and settled into Sulucakaraköy, in other words Hacı Bektaş. This route was the Turks' route who came from steppe culture. Mongol invasion in Turkistan made Anatolia full of Turks and then change the geography's destiny. One of the most salient thing about Turks is giving Turkish names to the geography they live in. Mount Hırka is one of the oldest examples of this custom and its name is coming from Hacı Bektaş Veli's coat.

According to Ahmet Yaşar OCAK , in these legends' details, Hacı Bektaş Veli went to Mount Hırka with his derwishes and they made a big fire. After that, Hacı Bektaş , the first, and then others did 'sema' and followed him. They turned around the fire forty times. Then Hacı Bektaş Veli took off his coat and threw it to the fire. He blew out the ashes to the hill where oak trees grew. So the hill was called as Mount Hırka.

In Vilayetname-i Sultan Şucauddi, it is mentioned that the derwish used to sit and pray next to the sacred pine trees called as Kırklar pine and Bölük pine. Mount and tree cults seen all around Turkish geography have a significant place. Turks used to give a soul and a sense of holiness to their lands to have the sense of belonging. We learn that Mount Hırka is home to the mount cult from Vilayetname. The mount is also a spiritual place owing to the important guests visiting there with Hacı Bektaş Veli. Moreover, although it is a suitable place for growing juniper trees, there is not any old juniper trees.